

“Son vaxtlar bir sıra mətbuat orqanları, elə televiziya və radio da dilimizin başına müsibət açırlar. Bu problemi aradan qaldırmaq üçün doğma Azərbaycan dilinə dərindən yiyələnmək lazımdır. Çünki, bir şeyə sahib olmadan onun qədrini bilməzsən”.

¹ Bu cümlələr yazıçı-jurnalist dostum Canalı Mirzəliyevin jurnalist peşəsinə və jurnalistikaya marağ göstərənlər üçün hazırlayıb nəşr etdirdiyi «Mən jurnalistəm» sorğu kitabında mənim yazımdan götürülüb.

Təəccüb və daha çox təəssüf doğuran cəhətdir ki, bu gün doğma dilimizə paradoksal, bir-birinə tamamilə zidd münasibətlər vardır. Bir tərəfdən dövlət və hökumət, elmi ictimaiyyət dilimizin inkişafına, güclənməsinə, lüğət fondunun zənginləşməsinə, elastikliyinə, çevikliyinin artırılmasına çalışır, bu istiqamətdə müvafiq qərarlar və hətta qanunlar qəbul edilir, digər tərəfdən bu dil vasitəsilə xalqa məlumat çatdıran, ictimai şüuru formalaşdırmağa çalışan və bu məqsəd üçün dilimizdən təbliğat vastəsi kimi istifadə edən bir çox qələm sahibləri heç bir qrammatika qaydalarına uyğun olmayan qondarma ifadə və ibarələrlə dilimizi korlayır, onun təmizliyinə və rəvanlığına xələl gətirirlər.

Azərbaycan dili elmin, texnikanın, mədəniyyətin, iqtisadiyyatın (mən bilərəkdən ilahiyatı bu sıra ya əlavə etmirəm - çünki, əslində, o da elmdir) bütün sahələrində bəşəriyyətin qazan-dığı nailiyyətləri çox asanlıqla əks etdirməyə, açıqlamağa və dərk etdirməyə qabil olan zəngin lüğət fonduna malik müasir güclü dillərdən biridir.

Dilimizə sahib olaq

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra formal yox, həqiqətən dövlət dili statusu almış Azərbaycan dili ölkəmizin dünya birliyinə inteqrasiyası dərinləşdikcə inkişaf edir, bizim üçün əslində yeni olan bir çox sahələrdə, o cümlədən qanunvericilik, maliyyə - bank-kredit, hüquq-ədliliyə, diplomatiya, kargüzarlıq və sair sahələrdə dilimizin imkanlarının artırılması zərurət halını alır.

Məlumdur ki, inkişaf, tərəqqi ilk növbədə təmizləmədən, təmizlikdən başlayır. Buna görə də zənnimcə, biz dilimizin problemlərim, həm də çox vaxt özümüzün qondardığımız süni problemləri təmizləmədən, onun inkişafına istəyimizcə nail ola bilmərik.

Son vaxtlar mətbuat orqanlarında, ən çox da efirdə özünə yer eləmiş bəzi ifadələr üzərində dayanmaq istərdim. “2001-ci il 25 may tarixdə (və ya daha pis variantı - tarixində)...”. Nə qədər qondarma, süni bir ifadədir. Bunu ömrü boyu belə demiş və yazmışıq “2001-ci il mayın 25-də...”.

“Ki, “kı” şəkilçiləri eyni əşyanı fərqləndirmək üçün işlədilir. Məsələn, rəfdəki, dolabdakı, şkafdakı və sair kitab. Amma görün nə cür ifadələr işlədilir - “Füzuli haqqındakı (yaxud, barəsindəki) rəy”; “Azərbaycanla Rusiya arasındakı əlaqə”, “N.Nərimanovun Bakıdakı ev-muzeyi” və sair. Bu ifadələrdəki şəkilçilər tamamilə artıqdır.

“Türkiyənin Azərbaycan Respublikasındakı səfirliyi (və ya səfiri)”. Məgər, Türkiyənin məsələn, Hindistanda səfirliyi (və ya səfiri) ilə Azərbaycanda səfirliyi (və ya səfiri) eyni idarələrdirmi ki, bir-birindən “kı” şəkilçisi vasitəsi ilə fərqləndirən?! Xeyr! Onlar ayrı-ayrı vəzifəsi olan tamamilə müstəqil diplomatik idarələrdir (vəzifə sahibləridir) və adları (birini göstərsək kifayətdir) belə deyilməli və yazılmalıdır: “Türkiyə Respublikasının Azərbaycan Respublikasında səfirliyi (və ya səfiri).

“Hansı ki” ifadəsinin yerində işlədilməməsi artıq şifahi nitqdən yazıya da yol açıb. “Səpin aparılıb”, “suvarma işi görüldü” kimi ifadələr səhvdir. Son vaxtlar dilimizi zibilləyən, cümlədə heç bir məna verməyən parazit bir kəlmə meydana çıxıb: “yəni”. Məsələn, tez-tez belə cümlələr eşidirik: «biz sizi yəni dəvət etdik ki, yəni yeni kitabınız haqqında tamaşaçılarımıza yəni məlumat verəsiniz”. Bu “yəni”lər dilə nə qədər ağır yüküdür.

(Davamı 16-cı səhifədə)

(Əvvəli 15-ci səhifədə)

Dilimizdə təəssüf ki, özünə möhkəm yer eləmiş ən eybəcər, heç bir məntiqə və ağıla sığmayan ifadələrdən biri də “həbs qəti imkan tədbiri”dir. Bu, fars dilindən “qət'eimkan” - yəni hər hansı bir cinayətdə şübhəli şəxsin özünü təmizə çıxarmaq, yaxud daha ağır cinayət törətmək imkanını qət etmək, onu imkansızlaşdırmaq mənasında dilimizə keçmiş və sonralar təhrif edilərək, indiki şəklini almış bir ifadədir. Rus dilində “mera preseçeniə (popıtok, vozmojnostey)” şəklində işlədilir və vəziyyətə tam uyğun (elə fars dilində də) anlayış verir. Azərbaycan dilində yəqin ki, belə işlədilməlidir: “imkanın qət edilməsi (qarşısının alınması) üçün həbs tədbiri”. Bəlkə də daha düzgün, sadə və yığcam şəkli tapılar və bu barədə düşünməyə dəyər. Hər halda, indiki şəklinin qətiyyəni düzgün olmadığı heç bir şübhə doğurmur. Həmçinin, “tərəfimizdən həbs edilib” ifadəsi də dilin qaydaqanunlarını pozan məntiqsiz bir ifadədir.

Dilimizin ən böyük problemlərindən biri coğrafi terminlər, xüsusən toponimlərlə bağlıdır. Biz bir çox yer adlarını (məsələn, Yaponiya, Yamayka, Ufa, Afina və sair) rus dilindən əxz etdiyimiz şəkildə işlədirik. Halbuki, dünya xalqlarının hər birinə məxsus toponimləri onların dilində olduğu kimi yazmağa və tələffüz etməyə dilimiz imkan verir.

Kargüzarlıq sahəsində dilimizin rəvanlaşdırılmasına böyük ehtiyac var. N.Nərimanov adına ATU-nun dosenti, Azərbaycan dilinin gözəl bilicilərindən Nijad Mikayızadənin göstərdiyi kimi “filankəs tərəfindən ərizə” yazmağa nə ehtiyac var?! Sadəcə, “filankəsin ərizəsi” yazmaq daha düzgündür.

Dilimizə sahib olmaq

İndi respublikamızda vətəndaşlıq vəsiqələri, pasportlar dəyişdirilir. Soyadlarındakı “ov-ova”, “yev-yeva”lardan yaxa qurtarmağın vaxtıdır.

Bu nöqsan və çatışmazlıqların bir çoxu türkdilli xalqların böyük əksəriyyəti üçün səciyyəvidir. Bu xalqların yaxınlaşmaları, daha mehriban, daha istəkli olmaları üçün vahid TÜRK DİLİNİN inkişaf etdirilməsinin əhəmiyyətindən danışmaq artıqdır.

Zənnimcə, türk dövlətləri başçılarının sammitində dillərimizin problemləri ilə də bağlı söhbət açılmalı, türk xalqlarının dillərini bir-birinə yaxınlaşdırmaq, heç olmasa, elmin, texnikanın, iqtisadiyyatın, diplomatiyanın müasir inkişafı səviyyəsində eyni terminlər işlətmək üçün lazımı addımlar atılmalıdır. Tarixi İpək Yolunun bərpası xüsusən coğrafi adların eyni cür işlədilməsini zərurət kimi qarşımıza çıxarır. Bu zərurəti gerçəkləşdirmək üçün, zənnimcə türkdilli dövlətlərin xüsusi olaraq, ortaq bir qurumu yaradılmalıdır.

Göstərdiyim və göstərmədiyim bir çox nöqsan və çatışmazlıqların həllini gələcək nəsillərin öhdəsinə buraxmaq olmaz. Onları biz aradan qaldırmalıyıq. Bu sahədə mətbuatın, televiziya və radionun, qələm sahiblərinin, hər bir ziyalının, hər bir vətəndaşın öhdəsinə çox böyük məsuliyyət düşür.

Dilimizi bütün incəliklərinə qədər öyrənmək, dilimizin qədrini bilmək, bunun üçün isə ilk növbədə ona sahib olmaq lazımdır.

Hacı RAFİQ,